

A Comparative Analysis of Family Governance in the Iranian and Western Legal Systems in Thoughts of Ayatollah Khamenei

Sedighe Mahdavi-Kani ^{*1}

Associate professor, Fiqh and Islamic Law Department, Imam Sadiq University

Samin Esmacil-Zadiyan ²

MA student, Islamic Thoughts and Family Law Department, Imam Sadiq University

DOI: [10.22034/rjfs.2026.572998.1255](https://doi.org/10.22034/rjfs.2026.572998.1255)

Abstract

In the age of legal and social developments, the institution of family – as a basic unit in the society and also the cornerstone of civilization and culture – is grappling with fundamental challenges in the field of governance. The aim of this paper is to analyze and revisit the structure and rationale behind family governance in the legal systems of Iran and the west, looking into conceptual, institutional, and value-based differences in the thoughts of Ayatollah Khamenei. Employing an analytical-descriptive methodology, this research studies key related propositions in the remarks of Ayatollah Khamenei and seeks to clarify fundamental differences in family governance and critique western policies and develop a framework for Islamic policy-making in the sphere of family. In the western legal system, family governance is mainly based upon liberal principles, legal individuality, and State's minimal intervention and has led to the formation of the three government systems of liberal, social and neo-liberal. This is while, in Iran's Islamic legal system, particularly in the thought of Ayatollah Khamenei, family is tantamount to a civilization-building institution which is regarded as the epicenter of social growth and citizens' identity. This focal point of the society is established on justice, affection, self-sacrifice, and dedication. These fundamental differences pave the way for two conflicting approaches in family policy-making, role of the State, the definition of law and family members' responsibilities. The findings show that the thoughts of Ayatollah Khamenei are not only capable of criticizing western models theoretically, but also be turned into a practical basis for developing an indigenous family governance model in Iran.

Keywords: Family Governance, Iran, West, Family, Ayatollah Khamenei.

* Email: s.mahdavikani@isu.ac.ir (Corresponding Author)

Extended Abstract Introduction

1. Introduction

The institution of family, as the most fundamental social unit, has always played a pivotal role in the formation of cultural, ethical and legal structures of societies. Throughout history, family has not only been the dwelling place of birth and new generations, but also a place for transferring values, identities, and social order. However, extensive developments have taken place in the past decades in the definition, function, and status of family in legal and public policy systems, which make its conceptual and institutional review, essential. Family, in the western societies, has undergone fundamental changes; individuality, legal secularism and policy neo-liberalism have turned family – a cultural and ethical institution – into a private, contractual and market-dependent product. In opposite, the Islamic Republic of Iran, relying on Islamic civilizational, ethical and Fiqhi principles, has endeavored to develop and execute a different model of family governance; a model which sees family not a private institution but an epicenter for educating mankind, producing social capitals and preserving cultural identity. Ayatollah Khamenei's remarks on family are beyond mere cultural and moral advice and contain fundamental propositions with regard to role of the State, legal structure, the identity of men and women and the relation of family with the Islamic Civilization. This thought critiques west's theoretical principles and seeks to introduce an Islamic-Iranian model of family governance consistent with jurisprudential tenets and Islamic ethics. This model also meets both social and legal needs of the contemporary era. Thus, a comparative analysis of the institution of family in Iran and the west with focus on thoughts of Ayatollah Khamenei can help prepare the ground for family policy-making and promote the Islamic discourse at the international level.

2. Methodology

Using a descriptive-analytical method, this article studies key points in Ayatollah Khamenei's remarks to explain fundamental differences in family governance, criticize Western policies, and provide a framework for Islamic policymaking in the family sphere.

3. Results and Discussion

In the Western legal system, family governance is mainly based on liberal principles, legal individualism, and minimal State intervention, leading to the formation of three systems of governance: liberal, social, and neoliberal. While in the Islamic system of Iran, especially in thoughts of Ayatollah Khamenei, the family is considered a civilization-building institution, the axis of social education, and the axis of male and female identity; A center based on justice, combined with affection, sacrifice, forgiveness, and dedication. These fundamental differences provide the basis for two conflicting approaches to family policymaking, the role of the government, and the definition of the rights and responsibilities of family members. The research findings show that Ayatollah Khamenei's thought not only has the theoretical capacity necessary to criticize Western models, but can also serve as the basis for designing a native model of family governance in Iran.

4. Conclusion

The family legal system in the Islamic Republic of Iran requires a fundamental reconsideration of its legislative, judicial, and executive structures in order to maintain Islamic legitimacy and respond to contemporary social developments. This rethinking should be based on three complementary principles: justice as the backbone of the Islamic system, human dignity as the basis of the legitimacy of governance, and institutional efficiency as an indicator of public trust. Only if these principles are realized simultaneously can we move towards a legal system that is not only aligned with Islamic

values, but also has the ability to respond to the human and social complexities of the present era. In this regard, the desired rethinking should not be limited solely to the level of legislation and procedural rules, but should be accompanied by a change in the institutional approach to the concept of family and its place in the structure of Islamic governance. In Ayatollah Khamenei's thought, the family is not a private institution but a civilization-building pillar and a platform for realizing social and moral justice. Therefore, any policymaking in this area must be accompanied by a deep understanding of the multi-layered role of the family in the social structure and go beyond the formal and ritual level. The human and social complexities of the present era, including changes in family life patterns, an increase in divorce-related lawsuits, and diversity in support needs, show that the family legal system cannot respond to issues with static and formal approaches. Rather, it must utilize the fundamental principles of Ayatollah Khamenei's thought to move toward developing mechanisms that both ensure justice at the substantive level and preserve human dignity throughout all stages of the proceedings. In this framework, justice is not only a legal concept but also a strategic principle in Islamic governance. Justice in the family sphere must be substantive, restorative, and conducive to the elimination of oppression. Delivering justice in family disputes requires understanding human situations, paying attention to the specific circumstances of individuals, and designing mechanisms to support those affected. The principle of dignity; Dignity in Ayatollah Khamenei's intellectual system is the basis for legitimizing governance structures. Disregard for the human dignity of individuals, especially in situations of hardship, divorce, custody, or financial disputes, will undermine the social and moral legitimacy of the system. Maintaining dignity in judicial processes is not a moral recommendation but a structural requirement. Institutional efficiency: Ayatollah Khamenei has always emphasized the need for efficiency in governance structures. It could be said that in the family sphere, this principle means institutional coherence, elimination of Fiqhi conflicts, transparency of procedures, and effective response to social needs. Therefore, rethinking the family legal system is not a choice but a civilizational necessity. This rethinking must be carried out based on the three principles of justice, human dignity, and institutional efficiency in a way that, while preserving Islamic values, also has the ability to respond to the human and social complexities of the present era. Only in this case can the family legal system be considered one of the pillars of realizing Islamic governance. A system that not only protects the rights of individuals, but also guarantees social cohesion and the continuation of religious and moral legitimacy in the governance structure.

Keywords

Family Governance, Iran, West, Family, Ayatollah Khamenei.

تحلیل تطبیقی حکمرانی خانواده در نظام حقوقی ایران و غرب در اندیشه حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

| صدیقه مهدوی‌کنی* | | ثمین اسماعیل‌زادین^۲ |

DOI: [10.22034/rjfs.2026.572998.1255](https://doi.org/10.22034/rjfs.2026.572998.1255)

چکیده

در عصر تحولات اجتماعی و حقوقی، نهاد خانواده به‌عنوان سنگ‌بنای تمدن و فرهنگ با چالش‌های بنیادینی در حوزه حکمرانی مواجه است. هدف این پژوهش، تحلیل ساختار و منطق حکمرانی خانواده در نظام‌های حقوقی ایران و غرب بوده و تلاش می‌کند تفاوت‌های مفهومی، نهادی و ارزشی این دو نظام را در پرتو اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای بازخوانی کند. مقاله حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی با مطالعه گزاره‌های کلیدی در بیانات معظم‌له، به تبیین تفاوت‌های بنیادین در حکمرانی خانواده، نقد سیاست‌های غربی و ارائه چارچوبی برای سیاست‌گذاری اسلامی در حوزه خانواده می‌پردازد. در نظام حقوقی غرب، حکمرانی خانواده معمولاً بر مبنای اصول لیبرالی، فردگرایی حقوقی و دخالت حداقلی دولت استوار بوده و منجر به شکل‌گیری سه نظام حکمرانی لیبرال، سوسیال و نتولیبرال شده است. در حالی که در نظام اسلامی ایران، به‌ویژه در اندیشه راهبردی آیت‌الله خامنه‌ای، خانواده به‌مثابه نهاد تمدن‌ساز، محور تربیت اجتماعی و کانون هویت زن و مرد تلقی می‌شود؛ کانونی که بر مبنای عدالت، توأم با محبت، ایثار، گذشت و فداکاری استوار است. این تفاوت‌های بنیادین، زمینه‌ساز دو رویکرد متعارض در سیاست‌گذاری خانواده، نقش دولت و تعریف حقوق و مسئولیت‌های اعضای خانواده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند اندیشه ایشان نه تنها ظرفیت‌های نظری لازم برای نقد الگوهای غربی را دارا می‌باشد، بلکه می‌تواند مبنای طراحی الگوی بومی حکمرانی خانواده در ایران نیز قرار گیرد. واژگان کلیدی: حکمرانی خانواده، خانواده در ایران، خانواده در غرب، آیت‌الله خامنه‌ای، خانواده نهاد تمدن‌ساز.

۱. دانشیار گروه فقه و حقوق اسلامی دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، پردیس خاوران.

* Email: s.mahdavikani@isu.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و حقوق خانواده دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، پردیس خاوران.

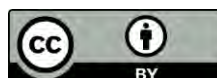
Email: s.esmacilzadian@isuw.ac.ir

دسترسی به مقالات فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی (open access) است.

فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی تحت مجوز بین‌المللی cc by 4.0 می‌باشد.

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به‌عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز

فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی نمی‌باشد.

۱. مقدمه

نهاد خانواده به‌عنوان بنیادی‌ترین واحد اجتماعی، همواره نقش محوری در شکل‌دهی به ساختارهای فرهنگی، اخلاقی و حقوقی جوامع ایفا کرده است. در طول تاریخ، خانواده نه تنها محل تولد و تربیت نسل جدید، بلکه بستری برای انتقال ارزش‌ها، هویت‌ها و نظم اجتماعی بوده است. با این حال در دهه‌های اخیر، تحولات گسترده‌ای در تعریف، کارکرد و جایگاه خانواده در نظام‌های حقوقی و سیاست‌گذاری عمومی رخ داده که بازخوانی مفهومی و نهادی آن را ضروری ساخته است. در جوامع غربی، خانواده با دگرگونی‌های بنیادینی مواجه شده است. گسترش فردگرایی، سکولاریسم حقوقی و نئولیبرالیسم سیاستی موجب شده‌اند که خانواده از یک نهاد فرهنگی و اخلاقی به ساختاری خصوصی، قراردادی و تابع منطق بازار تبدیل شود. در این چارچوب دولت‌ها نقش تنظیم‌گر حداقلی را ایفا می‌کنند و روابط خانوادگی اغلب براساس حقوق فردی و آزادی انتخاب تعریف می‌شوند. ازجمله پیامدهای این تحول کاهش نرخ ازدواج، افزایش طلاق و فروپاشی پیوندهای نسلی است که نشان‌دهنده ضعف این مدل در حفظ انسجام اجتماعی و تربیت نسل آینده است (Esping-Andersen, 1990: 76). در مقابل، جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر مبانی فقهی، اخلاقی و تمدنی اسلام تلاش کرده است تا الگویی متفاوت از حکمرانی خانواده را طراحی و اجرا کند؛ الگویی که خانواده را نه صرفاً یک نهاد خصوصی، بلکه کانونی برای تربیت انسان، تولید سرمایه اجتماعی و حفظ هویت فرهنگی می‌داند. در این میان، اندیشه راهبردی آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان یکی از منابع غنی و جهت‌دهنده در سیاست‌گذاری خانواده، ظرفیت‌های نظری و عملی قابل‌توجهی برای بازخوانی و بازطراحی حکمرانی خانواده در ایران فراهم می‌سازد. بیانات معظم‌له در حوزه خانواده، فراتر از توصیه‌های اخلاقی یا فرهنگی بوده و حاوی گزاره‌هایی بنیادین در باب نقش دولت، ساختار حقوقی، هویت زن و مرد و نسبت خانواده با تمدن اسلامی می‌باشد. این اندیشه ضمن نقد مبانی نظری غربی، تلاش دارد تا الگویی اسلامی - ایرانی از حکمرانی خانواده را ارائه دهد که هم با اصول فقهی و اخلاقی اسلام سازگار باشد و هم پاسخ‌گوی نیازهای اجتماعی و حقوقی عصر حاضر. از این منظر، بازخوانی تطبیقی حکمرانی خانواده در ایران و غرب با تمرکز بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای می‌تواند زمینه‌ساز تحول در سیاست‌گذاری خانواده و ارتقاء گفتمان اسلامی در سطح بین‌المللی باشد. این مقاله تلاش دارد تا نشان دهد که اندیشه معظم‌له، نه تنها ظرفیت‌های نظری لازم برای نقد الگوهای غربی را دارا است، بلکه می‌تواند مبنای طراحی الگوی بومی حکمرانی خانواده در ایران قرار گیرد؛ الگویی که خانواده را به‌مثابه نهاد تمدن‌ساز، محور تربیت اجتماعی و کانون هویت فرهنگی بر مبنای عدالت توأم با محبت، ایثار،

گذشت و فداکاری تعریف می‌کند و نقش دولت را در حمایت، هدایت و تثبیت این نهاد به صورت فعال و مسئولانه بازتعریف می‌نماید.

۲. چارچوب مفهومی و نظری حکمرانی خانواده

۲-۱. تعریف و ابعاد حکمرانی خانواده

حکمرانی خانواده به مجموعه‌ای از سازوکارهای نهادی، ارزشی و سیاستی گفته می‌شود که به تنظیم، هدایت و حمایت از نهاد خانواده در سطح خرد (درون‌خانوادگی) و کلان (اجتماعی و حکومتی) می‌پردازد. این مفهوم فراتر از مدیریت خانواده یا سیاست‌گذاری اجتماعی صرف، ناظر به نوعی سامان‌دهی چندلایه است که در آن دولت، جامعه و خود خانواده نقش‌آفرینی می‌کنند. حکمرانی خانواده در ادبیات معاصر، به‌ویژه در مطالعات تطبیقی، به‌عنوان یکی از شاخه‌های حکمرانی اجتماعی شناخته می‌شود (Gauthier, 2007: 324). حکمرانی خانواده دارای ابعاد متعددی چون بُعد نهادی، ارزشی و هویتی، مشارکتی و شبکه‌ای، راهبردی و تمدنی است. بُعد نهادی شامل قوانین، سیاست‌ها و نهادهای رسمی است که به تنظیم روابط خانوادگی، حمایت از خانواده و ارتقاء نقش آن در جامعه می‌پردازد. در جمهوری اسلامی ایران، نهادهایی چون شورای عالی انقلاب فرهنگی، قوه مقننه و قوه قضائیه در این حوزه نقش دارند. آیت‌الله خامنه‌ای در ابلاغ سیاست‌های کلی خانواده تأکید دارند: «خانواده، واحد بنیادی و سنگ‌بنای جامعه اسلامی و کانون رشد و تعالی انسان است ... سمت و سوی حرک نظام باید به ایجاد جامعه‌ای خانواده‌محور، تقویت و تحکیم خانواده معطوف باشد» (خامنه‌ای، مکتوبات: ۱۳۹۵/۰۶/۱۳). در بُعد ارزشی و هویتی گفته می‌شود حکمرانی خانواده باید مبتنی بر نظام ارزشی خاصی باشد که در آن کرامت انسانی، نقش‌های جنسیتی متوازن و تربیت نسل آینده در چارچوب اخلاق اسلامی لحاظ شود. معظّم‌له در بیانات متعدد، خانواده را محل تربیت انسان و انتقال ارزش‌ها دانسته‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۳/۲۵). این بُعد پیوندی عمیق با هویت فرهنگی و تمدنی دارد و در تقابل با الگوهای سکولار غربی بر پیوند دین، اخلاق و ساختار خانواده تأکید دارد. در بُعد مشارکتی و شبکه‌ای نه تنها دولت، بلکه نهادهای مردمی، رسانه‌ها، حوزه‌های علمیه و خود خانواده‌ها باید در فرایند تصمیم‌سازی و اجرا مشارکت داشته باشند. این الگوی شبکه‌ای، از حکمرانی سلسله‌مراتبی فاصله گرفته و به سمت حکمرانی تعاملی حرکت می‌کند. در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، مسئله خانواده فقط با قانون حل نمی‌شود، بلکه باید فرهنگ‌سازی گردد، مردم وارد میدان شده و کار مردمی صورت پذیرد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۰۵/۲۴). در بُعد راهبردی و تمدنی باید گفت حکمرانی خانواده در اندیشه معظّم‌له، بخشی از پروژه تمدن‌سازی اسلامی است. ایشان در تبیین مراحل تحقق تمدن نوین اسلامی، خانواده را یکی از ارکان سبک زندگی اسلامی معرفی کرده‌اند

(خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۰۷/۲۳). از این منظر خانواده نه تنها موضوع سیاست‌گذاری، بلکه بستر تحقق تمدن اسلامی است.

۲-۲. تفاوت حکمرانی خانواده و سیاست‌گذاری خانواده

تفاوت حکمرانی خانواده و سیاست‌گذاری خانواده از منظر علمی، مفهومی و عملیاتی یکی از مباحث بنیادین در مطالعات خانواده و حکمرانی اجتماعی است. این دو مفهوم اگرچه در ظاهر هم‌پوشانی دارند، اما در بنیان نظری، سطح مداخله و دامنه مسئولیت، تفاوت‌های عمیقی دارند. در باب تمایزات مفهومی باید گفت سیاست‌گذاری خانواده به مجموعه‌ای از اقدامات، قوانین و برنامه‌های دولتی گفته می‌شود که با هدف تنظیم، حمایت یا اصلاح نهاد خانواده طراحی می‌گردند. این سیاست‌ها معمولاً در قالب اسناد رسمی، قوانین مصوب و برنامه‌های اجرایی ظاهر می‌شوند و تمرکز آن‌ها بر حل مسائل خاص مانند ازدواج، طلاق، فرزندآوری، یا حمایت از خانواده‌های آسیب‌پذیر است (کرمانی و جعفری، ۱۴۰۲: ۱۷۶-۱۷۳) در مقابل، حکمرانی خانواده مفهومی کلان‌تر و میان‌رشته‌ای است که به نحوه هدایت، تنظیم‌گری و هماهنگی نهادهای مختلف در جهت تحقق اهداف خانواده‌محور در جامعه اشاره دارد. حکمرانی خانواده نه تنها شامل سیاست‌گذاری است، بلکه به چگونگی تعامل دولت، نهادهای دینی، رسانه‌ها، آموزش و جامعه مدنی در شکل‌دهی به ساختار و کارکرد خانواده می‌پردازد (باقری، ۱۴۰۳: ۲۷). سطح و دامنه مداخله سیاست‌گذاری خانواده، اغلب در سطح اجرایی و برنامه‌ای عمل می‌کند و به دنبال حل مسائل مشخص با ابزارهای قانونی و مالی است. برای مثال، قانون حمایت از خانواده یا قانون جوانی جمعیت، نمونه‌هایی از سیاست‌گذاری هستند که اهداف مشخصی مانند تسهیل ازدواج یا افزایش باروری را دنبال می‌کنند (کرمانی و جعفری، ۱۴۰۲: ۱۷۶-۱۷۳)، اما حکمرانی خانواده، سطحی فرادولتی و فرابخشی دارد. این مفهوم به تنظیم‌گری کلان اجتماعی می‌پردازد و شامل طراحی الگوهای فرهنگی، ارزشی و نهادی برای خانواده است. حکمرانی مطلوب خانواده مستلزم شناخت لایه‌های اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و سیاسی جامعه و تعامل میان آن‌ها است (باقری، ۱۴۰۳: ۴۵). در باب تفاوت در مبانی نظری باید گفت سیاست‌گذاری خانواده اغلب مبتنی بر رویکردهای مدیریتی و اجرایی است و از مدل‌های کلاسیک سیاست‌گذاری عمومی بهره می‌برد. درحالی‌که حکمرانی خانواده بر مبانی فلسفی، فقهی و تمدنی استوار است و به دنبال تحقق الگوی اسلامی ایرانی خانواده در بستر تمدن‌سازی می‌باشد (زمانیان، ۱۴۰۳: سایت پژوهشکده زن و خانواده). به‌طورکلی می‌توان گفت که سیاست‌گذاری خانواده بخشی از حکمرانی خانواده است، اما حکمرانی خانواده مفهومی کل‌نگر، چندساحتی و میان‌رشته‌ای می‌باشد که به هدایت کل نظام اجتماعی در جهت تقویت نهاد خانواده

می‌پردازد. بی‌توجهی به تفاوت این دو، منجر به سطحی‌نگری در برنامه‌ریزی و شکست در تحقق اهداف خانواده‌محور خواهد شد.

۲-۳. نظریه‌های حکمرانی در غرب

نظریه‌های حکمرانی در غرب بر پایه مبانی فلسفی، اقتصادی و اجتماعی متفاوتی شکل گرفته‌اند. هریک از این نظریه‌ها، نقش دولت، بازار و جامعه مدنی را به‌گونه‌ای خاص تعریف می‌کنند. سه نظریه برجسته در این حوزه عبارتند از: حکمرانی لیبرال، حکمرانی سوسیال (دولت رفاه) و حکمرانی نتولیبرال.

۲-۳-۱. حکمرانی لیبرال

حکمرانی لیبرال مبتنی بر فردگرایی، آزادی‌های مدنی و محدودسازی نقش دولت در زندگی شهروندان است. جان لاک و آدام اسمیت از بنیان‌گذاران این اندیشه‌اند که بر دولت حداقلی تأکید دارند (Smith, 1776: 347). در این نظریه، دولت صرفاً وظیفه حفظ نظم، امنیت و حقوق مالکیت را دارد و نباید در امور اقتصادی یا اجتماعی مداخله کند (Hayek, 1944: 112). لیبرالیسم کلاسیک بر این باور است که بازار آزاد و رقابت اقتصادی، بهترین ابزار برای تحقق رفاه عمومی هستند.

۲-۳-۲. حکمرانی سوسیال (دولت رفاه)

در واکنش به بحران‌های سرمایه‌داری و نابرابری‌های اجتماعی، نظریه دولت رفاه شکل گرفت. این نظریه، به‌طور خاص پس از رکود بزرگ دهه ۱۹۳۰ و با نظریات جان مینارد کینز، به دولت نقش فعال‌تری در تنظیم اقتصاد و تأمین خدمات اجتماعی داد (Keynes, 1936: 89). دولت رفاه بر عدالت اجتماعی، بازتوزیع منابع و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر تأکید دارد. در این مدل، دولت با ارائه خدماتی چون آموزش، بهداشت و تأمین اجتماعی به دنبال کاهش شکاف‌های طبقاتی است (Esping-Andersen, 1990: 23).

۲-۳-۳. حکمرانی نتولیبرال

نتولیبرالیسم از دهه ۱۹۷۰ به‌ویژه با ظهور دولت‌های تاچری و ریگانی، به‌عنوان واکنشی به دولت رفاه مطرح شد. این نظریه با تأکید بر بازار آزاد، خصوصی‌سازی و کاهش مداخله دولت به دنبال بازسازی لیبرالیسم کلاسیک در قالبی مدرن است (Harvey, 2005: 2). نتولیبرال‌ها معتقدند که دولت باید صرفاً چارچوب نهادی لازم برای عملکرد بازار را فراهم کند، نه اینکه خود وارد عرصه تولید یا خدمات شود (Friedman, 1962: 15). منتقدان این نظریه آن را عامل تشدید نابرابری، تضعیف عدالت اجتماعی و کاهش مسئولیت‌پذیری دولت می‌دانند (Stiglitz, 2002: 13).

این سه نظریه، هریک بازتابی از تحولات تاریخی، بحران‌های اقتصادی و منازعات فلسفی در غرب هستند. لیبرالیسم بر آزادی فردی، سوسیالیسم بر عدالت اجتماعی و نتولیبرالیسم بر کارآمدی بازار تأکید دارد. فهم دقیق تفاوت‌های این نظریه‌ها، برای تحلیل تطبیقی با الگوهای حکمرانی اسلامی به‌ویژه در حوزه خانواده ضروری است. در حکمرانی اسلامی، مفاهیمی چون عدالت، مسئولیت اجتماعی و کرامت انسانی جایگاه محوری دارند که می‌توانند در گفت‌وگو با این نظریه‌ها، چارچوبی نوین و بومی ارائه دهند.

جدول ۱ - نقد تطبیقی سه الگوی حکمرانی در غرب در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

نوع حکمرانی	محور نقد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای	مضمون کلیدی نقد
لیبرال	تقلیل خانواده به قرارداد اجتماعی حذف مسئولیت‌پذیری و تربیت اخلاقی	خانواده نباید صرفاً محل رفاه فردی و لذت‌جویی باشد، بلکه باید محیط رشد انسان‌های صالح باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). آزادی بدون مسئولیت، منجر به فروپاشی اخلاقی و اجتماعی می‌شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴).
سوسیال	جایگزینی دولت با خانواده تربیت اداری و حذف محبت والدین	دولت نباید جای خانواده را بگیرد بلکه باید حامی آن باشد (۱۳۹۰/۱۰/۱۴). تربیت فرزند باید از دل محبت پدر و مادر بجوشد نه از دستورالعمل‌های اداری (۱۳۹۰/۱۰/۱۴).
نتولیبرال	تجاری‌سازی روابط خانوادگی حذف معنویت و رقابت محوری	تبدیل فرزندآوری به تصمیم اقتصادی، موجب تزلزل بنیان خانواده و بی‌هویتی نسل‌ها می‌شود (بانکی‌پورفرد، ۱۳۹۳: ۸۷). خانواده باید بر پایه مودت و تربیت الهی بنا شود، نه منطق بازار (بانکی‌پورفرد، ۱۳۹۳: ۹۲).

۲-۴. جایگاه خانواده در منظومه فکری اسلامی

در منظومه فکری اسلامی، خانواده نه صرفاً نهادی اجتماعی، بلکه خاستگاه تمدن و عدالت اجتماعی است. این نگاه، برخاسته از مبانی قرآنی، فقهی و فلسفی اسلام می‌باشد که خانواده را محل تربیت انسان، انتقال ارزش‌ها و شکل‌گیری سبک زندگی عادلانه می‌داند (مطهری، ۱۳۸۵: ۲۱۱). آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات متعدد خود، خانواده را سلول اصلی جامعه معرفی کرده‌اند و تصریح می‌کنند که سلامت جامعه، وابسته به سلامت خانواده است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). در این چارچوب تمدن اسلامی نه از ساختارهای کلان، بلکه از نهادهای خردی چون خانواده آغاز می‌شود. سبک زندگی اسلامی که رهبری آن را مرحله نهایی تحقق تمدن نوین اسلامی می‌دانند، از درون خانواده شکل می‌گیرد و در رفتارهای روزمره، روابط عاطفی، تربیت فرزندان و تقسیم مسئولیت‌ها تجلی می‌یابد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۳/۲۵). خانواده اسلامی با تکیه بر ایمان، محبت و مسئولیت‌پذیری بستی برای تربیت انسان‌هایی است که عدالت را نه تنها در روابط فردی، بلکه در ساختارهای اجتماعی محقق می‌سازند. عدالت اجتماعی در اندیشه اسلامی مفهومی فراتر از توزیع اقتصادی است. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، عدالت را اصل حاکم بر احکام اسلامی می‌داند، نه تابع آن‌ها (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۳۱۲/۴). شهید مطهری نیز تأکید می‌کند که عدالت در سلسله علل احکام قرار دارد و اسلام، ذاتاً عادلانه است (مطهری، ۱۳۸۵: ۹۷). از این منظر، خانواده نخستین مدرسه عدالت است؛ جایی که انسان در آن معنای انصاف، مسئولیت و رعایت حقوق دیگران را می‌آموزد. این تربیت زمینه‌ساز شکل‌گیری وجدان اجتماعی و مشارکت فعال در ساختارهای عادلانه‌تر است. البته باید توجه داشت که عدالت در خانواده توأم با محبت، ایثار، گذشت و فداکاری است. معظّم‌له در بیاناتی تصریح می‌کنند آن چیزی که با ارزش است، آن محبت عمیق و صمیمی و خدایی و همراه با احساس مسئولیت متقابل بین دختر و پسر است که بدانند حالا بعد از این، یک واحدند و یک هدف را دنبال می‌کنند. این آن محبتی است که خانواده براساس آن شکل می‌گیرد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۰۸/۱۹). این پیوند سه‌گانه میان خانواده، عدالت و تمدن نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری در حوزه خانواده، نه تنها مسئله‌ای فرهنگی یا اخلاقی، بلکه راهبردی تمدنی می‌باشد. خانواده سالم، انسان عادل تربیت می‌کند؛ انسان عادل، ساختارهای اجتماعی را به‌سوی عدالت سوق می‌دهد؛ و عدالت اجتماعی، بستر تحقق تمدن اسلامی را فراهم می‌سازد.

۳. مبانی حکمرانی خانواده در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در باب خانواده، مبتنی بر یک منظومه معرفتی است که در آن خانواده نه تنها محل تربیت نسل آینده، بلکه بستی برای تحقق عدالت، اخلاق و هویت اسلامی می‌باشد.

ایشان در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی در حوزه زن و خانواده، خانواده را مهم‌ترین نهاد اجتماعی دانسته و معتقدند اگر خانواده اصلاح شود، جامعه اصلاح خواهد شد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). این نگاه، حکمرانی خانواده را از سطح سیاست‌گذاری صرف به سطح تمدن‌سازی ارتقا می‌دهد. در سال ۱۳۹۵ نیز سیاست‌های کلی خانواده توسط آیت‌الله خامنه‌ای ابلاغ شد که نقطه عطفی در نهادینه‌سازی حکمرانی خانواده در ایران محسوب می‌شود. این سیاست‌ها شامل محورهایی چون تحکیم بنیان خانواده، ارتقای نقش تربیتی والدین، حمایت اقتصادی از خانواده و مقابله با تهدیدات فرهنگی بود. برخلاف اسناد مشابه در کشورهای غربی که اغلب بر آزادی فردی و حقوق خصوصی تمرکز دارند، این سیاست‌ها بر مسئولیت اجتماعی خانواده و نقش آن در حفظ هویت ملی و دینی تأکید دارند. از منظر نظری، حکمرانی خانواده در ایران را می‌توان در چارچوب حکمرانی فرهنگی تحلیل کرد؛ مفهومی که به‌زعم رهبری باید در رأس سیاست‌گذاری‌های کلان قرار گیرد. در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۹۰، ایشان تصریح داشتند که فرهنگ، زیربنای همه چیز است؛ اقتصاد، سیاست و امنیت، همه تابع فرهنگ هستند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۰۳/۲۳). در این چارچوب، خانواده به‌عنوان نهاد مولد فرهنگ، نقش کلیدی در شکل‌دهی به الگوهای رفتاری، ارزشی و هویتی جامعه دارد. نهادهای اجرایی و فرهنگی کشور نیز در تحقق حکمرانی خانواده نقش دارند، اما عملکرد آن‌ها با چالش‌هایی مواجه بوده است.

۳-۱. خانواده به‌مثابه نهاد تمدن‌ساز

در اندیشه آیت‌الله خانواده، خانواده جایگاهی فراتر از نهاد اجتماعی دارد؛ ایشان خانواده را نه تنها یک نهاد تربیتی، بلکه به‌مثابه نهاد تمدن‌سازی می‌دانند که نقش محوری در تربیت انسان، انتقال ارزش‌ها و حفظ هویت دینی و ملی ایفا می‌کند. معظّم‌له در دیدار با فعالان حوزه خانواده تصریح می‌کنند، خانواده سلول اصلی جامعه است. اگر خانواده سالم باشد، جامعه سالم خواهد بود و اگر متزلزل باشد، جامعه متزلزل خواهد شد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۰۵/۲۴). این نگاه برخلاف رویکردهای مدرن غربی که خانواده را نهادی در حال افول و خصوصی می‌دانند، خانواده را نه صرفاً یک نهاد خصوصی، بلکه یک نهاد عمومی با کارکردهای اجتماعی، فرهنگی و تمدنی می‌بیند. در نظام اسلامی، خانواده محل شکل‌گیری انسان تراز انقلاب اسلامی است؛ انسانی که در مسیر بندگی، عدالت‌خواهی و مسئولیت اجتماعی تربیت می‌شود. ایشان همچنین در تبیین نقش خانواده در تمدن‌نوین اسلامی، به ضرورت سیاست‌گذاری خانواده‌محور در نظام فرهنگی و آموزشی کشور اشاره دارند و معتقدند برای بنای تمدن نوین اسلامی، باید خانواده در مرکز این تمدن قرار گیرد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۱/۰۲/۲۱). این بیانات نشان می‌دهند که حکمرانی خانواده در اندیشه

آیت‌الله خامنه‌ای، بخشی از پروژه کلان تمدن‌سازی اسلامی است و باید در طراحی کلان فرهنگی، اقتصادی و رسانه‌ای کشور لحاظ شود.

۳-۲. نقش زن و مرد در ساختار خانواده اسلامی

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، ساختار خانواده اسلامی بر پایه تکامل نقش‌ها و تعامل مسئولیت‌ها بنا شده است، نه براساس تقابل جنسیتی یا تقسیم قدرت. زن، مرد و فرزند هر یک جایگاه خاصی در این ساختار دارند که با کرامت انسانی، مسئولیت اجتماعی و رشد معنوی تعریف می‌شود. نقش مرد؛ سرپرستی است. معظّم‌له مرد را قوام خانواده می‌دانند؛ نه به معنای سلطه، بلکه به معنای مسئولیت‌پذیری، تأمین امنیت، هدایت و حمایت (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۰۶/۲۸). این نگاه مرد را مسئول تأمین نیازهای مادی و معنوی خانواده می‌داند، اما نه به صورت انحصاری یا اقتدارگرایانه، بلکه در تعامل با نقش زن. در اندیشه ایشان، زن محور تربیت نسل و منبع آرامش خانواده است. ایشان با استناد به آیه (وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً) (روم: ۲۱) نقش زن را در ایجاد فضای محبت و تربیت فرزندان حیاتی می‌دانند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۶/۰۷/۳۰). این نقش نه به معنای محدودسازی زن در خانه، بلکه به معنای ارزش‌گذاری بر کار تربیتی، عاطفی و تمدنی زن در خانواده است. آیت‌الله خامنه‌ای بارها تأکید کرده‌اند که خانه‌داری و تربیت فرزند، از مهم‌ترین و شریف‌ترین مشاغل است. ایشان بهترین روش تربیت فرزند را، پرورش فرزند در آغوش مادر توأم با مهر و محبت او می‌دانند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰). در این چارچوب، حکمرانی خانواده باید سیاست‌هایی را طراحی کند که نقش‌های زن، مرد و فرزند را در تعامل با یکدیگر تقویت نماید؛ نه آنکه با الگوهای فردگرایانه یا جنسیت‌زده این ساختار را تضعیف کند.

۳-۳. تربیت نسل و حفظ هویت اسلامی

آیت‌الله خامنه‌ای خانواده را محل شکل‌گیری شخصیت انسان می‌داند و معتقدند که تربیت دینی، اخلاقی، فکری و رفتاری فرزندان باید از درون خانواده آغاز شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۱۰/۱۵). در نگاه ایشان، خانواده اسلامی باید مؤلفه‌هایی چون محبت، دین‌داری، آرامش، صمیمیت و قداست را دارا باشد تا بتواند هویت اسلامی را در نسل جدید نهادینه کند. این هویت، صرفاً دینی نیست، بلکه شامل اعتماد به نفس ملی، استقلال فکری و مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی نیز می‌شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۷/۰۹/۱۲). ایشان هشدار می‌دهند که نظام سلطه جهانی تلاش دارد با ابزار رسانه و فرهنگ، خانواده‌ها را از درون تهی کند تا نسل آینده را از هویت اسلامی جدا سازد. در این چارچوب، نقش پدر و مادر حیاتی است. ایشان معتقدند پدر و مادر باید با رفتار، گفتار و سبک زندگی خود، الگوی اسلامی را به فرزندان منتقل نمایند و این وظیفه‌ای است که هیچ نهاد

دیگری نمی‌تواند جای آن را بگیرد. همچنین تأکید دارند که زن و شوهر باید با هم برای حفظ بنیان خانواده تلاش کنند؛ این مسئولیت مشترک است. ایشان در بیاناتی دیگر تصریح می‌کنند که «نمی‌توان گفت در این مسئولیت، شوهر سهم بیش‌تری دارد یا زن سهم بیش‌تری دارد. هر دو در حفظ این بنیان و در حفظ این اجتماع دو نفره که بعدها به تدریج زیاد می‌شود، به سهم خود نقش دارند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۰۵/۱۶). معظّم‌له همچنین به نقش دین‌داری در پایداری خانواده اشاره کرده و می‌فرماید: «در خانواده‌های دین‌دار که زن و شوهر به حدود اسلامی اهمیت می‌دهند، محبت باقی می‌ماند و جدایی‌شان سخت است. این نیکی‌ها و محبت‌ها است که بنای خانواده را ماندگار می‌کند» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۱۲/۲۳). درنهایت، ایشان خانواده را پایگاه تمدن‌سازی می‌دانند؛ جایی که نسل مؤمن، مقاوم و آگاه تربیت می‌شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۸/۰۱/۱۵). اگر خانواده‌ها در این مسیر موفق باشند، جامعه اسلامی در برابر هجمه‌های فرهنگی و سیاسی مصون خواهد ماند.

۳-۴. مقابله با سبک زندگی غربی

در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، خانواده به‌عنوان سنگر اصلی مقابله با سبک زندگی غربی معرفی می‌شود. ایشان بارها هشدار داده‌اند که سبک زندگی غربی با ظاهری جذاب اما باطنی تهی از معنویت، اخلاق و هویت، درحال نفوذ به تار و پود جوامع اسلامی است و مقابله با آن، نیازمند جهاد همه‌جانبه و هوشمندانه می‌باشد که نقطه آغاز آن خانواده است. معظّم‌له در بیانیه گام دوم انقلاب تصریح می‌کنند: «تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیان‌های بی‌جبران اخلاقی، اقتصادی، دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است» و تأکید دارند که «چشم‌امید در مقابله با آن به شما جوان‌هاست» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲)؛ اما این جوانان در خانواده شکل می‌گیرند، تربیت می‌شوند و هویت می‌یابند. در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای خانواده محل شکل‌گیری شخصیت انسان است، اگر خانواده‌ها در تربیت فرزندان خود براساس ارزش‌های اسلامی موفق عمل کنند، جامعه در برابر هجمه‌های فرهنگی غرب مصون خواهد ماند. در دیدارهای متعدد با زوج‌های جوان، ایشان بر ساده‌زیستی، قناعت، پرهیز از تجمل‌گرایی و حفظ قداست خانواده تأکید کرده‌اند و این موارد را از ارکان سبک زندگی اسلامی دانسته‌اند که در تضاد کامل با الگوهای غربی است. معظّم‌له همچنین آسیب‌های سبک زندگی غربی را در پنج محور دسته‌بندی کرده‌اند: آسیب‌های کارکردی خانواده، آسیب نقش‌های خانوادگی، آسیب مرزهای خانواده، آسیب ساختاری و آسیب ارزش‌های خانوادگی (شاه‌گلزاری، ۱۴۰۲: ۱۰). این آسیب‌ها موجب تضعیف بنیان خانواده، افزایش طلاق، کاهش فرزندآوری و ترویج فردگرایی افراطی شده‌اند. در نگاه ایشان، خانواده اسلامی

باید با محبت، دین‌داری، مسئولیت‌پذیری و تربیت نسل مؤمن، مقاوم و آگاه در برابر این هجمه ایستادگی کند. آیت‌الله خامنه‌ای خانواده را محلی می‌داند که مقابله با سبک زندگی غربی در آنجا آغاز می‌شود و آینده فرهنگی و دینی جامعه رقم می‌خورد.

۴. حکمرانی خانواده در ایران در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، خانواده نه تنها یک نهاد اجتماعی، بلکه یک واحد بنیادین حکمرانی است که باید در مرکز سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حقوقی قرار گیرد. این نگاه برخاسته از درک عمیق از نقش تمدن‌ساز خانواده در جامعه اسلامی می‌باشد؛ نقشی که از تربیت نسل صالح تا حفظ هویت فرهنگی امت اسلامی را دربر می‌گیرد. حکمرانی خانواده در این چارچوب، به معنای طراحی و اجرای سیاست‌هایی است که خانواده را تقویت، تثبیت و تعالی می‌بخشند و آن را در برابر تهدیدهای فرهنگی و ساختاری مصون می‌سازند. نظریه حکمرانی خانواده در اندیشه معظّم‌له، مبتنی بر چند اصل کلیدی می‌باشد: نخست «اصل تربیت نسلی» که خانواده را مسئول تربیت نسل مؤمن، متعهد و انقلابی می‌داند؛ دوم «اصل مقاومت فرهنگی» که خانواده را سنگر مقابله با تهاجم فرهنگی غرب معرفی می‌کند؛ و سوم «اصل عدالت اجتماعی» که خانواده را بستر تحقق عدالت در روابط انسانی می‌داند. این اصول در کنار هم چارچوبی برای حکمرانی خانواده ارائه می‌دهند که با سیاست‌های کلی خانواده هم‌راستا هستند.

۴-۱. سیاست‌های کلی خانواده

سیاست‌های کلی خانواده که در سال ۱۳۹۵ از سوی آیت‌الله خامنه‌ای ابلاغ شد، نقطه عطفی در نهادهای حکمرانی خانواده در ایران محسوب می‌شود. این سیاست‌ها در قالب ۱۶ بند که هریک به یکی از ابعاد حکمرانی خانواده اشاره دارد و به‌صورت مستقیم به ابعاد مختلف خانواده از منظر فرهنگی، اقتصادی، حقوقی و تربیتی پرداخته‌اند و هدف آن‌ها تقویت نهاد خانواده به‌عنوان سلول بنیادین جامعه اسلامی است. در این سیاست‌ها، خانواده نه تنها به‌عنوان یک نهاد اجتماعی، بلکه به‌مثابه یک واحد حکمرانی دیده می‌شود که باید از طریق سازوکارهای حمایتی، آموزشی، حقوقی و رسانه‌ای تقویت گردد (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، بند ۵). بند اول و دوم این سیاست‌ها، بر تحکیم خانواده و ارتقای جایگاه آن در نظام حقوقی، فرهنگی و اجرایی تصریح دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، بند ۲ و ۱) که این بند نشان‌دهنده نگاه کل‌نگر به خانواده است که آن را در سه سطح حقوقی، فرهنگی و اجرایی مورد توجه قرار می‌دهد. در بند سوم و پنجم بر ارتقای نقش تربیتی خانواده و توانمندسازی والدین در تربیت نسل مومن، سالم، کارآمد و متعهد تأکید شده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، بند ۳ و ۵). این بندها به‌صورت مستقیم با اصل تربیت نسلی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای مرتبط است و نشان

می‌دهد خانواده باید به‌عنوان نهاد تربیتی فعال، مورد حمایت نهادی و فرهنگی قرار گیرد. بندهایی که دارای مضامینی چون ارتقاء سلامت همه‌جانبه خانواده‌ها، ارتقاء نقش خانواده در سبک زندگی اسلامی - ایرانی و تقویت نهادهای مشاوره‌ای و تسهیل‌گر ازدواج هستند نیز، بیانگر نگاه راهبردی به خانواده در سطح حکمرانی ملی است (خامنه‌ای، ۱۳۹۵، بندهای ۴، ۶ و ۱۶). این سیاست‌ها همچنین بر نقش‌آفرینی خانواده در فرایندهای فرهنگی و اجتماعی تأکید دارند که نشان‌دهنده عبور از نگاه صرفاً حمایتی به خانواده و ورود به عرصه مشارکت‌محور در حکمرانی می‌باشد. خانواده در این نگاه، نه تنها موضوع سیاست‌گذاری، بلکه کنشگر فعال در تحقق اهداف فرهنگی و تمدنی نظام اسلامی است.

۴-۲. نقش نهادهای حاکمیتی

حکمرانی خانواده، نیازمند هم‌افزایی نهادهای حاکمیتی است. آیت‌الله خامنه‌ای بارها تأکید کرده‌اند که خانواده باید محور سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی باشد که این امر مستلزم همکاری سه‌جانبه دولت، مجلس و قوه قضائیه است. در سطح دولت، وزارتخانه‌هایی مانند آموزش و پرورش، بهداشت و وزارت ورزش و جوانان موظفند سیاست‌های خانواده‌محور را در برنامه‌های خود لحاظ کنند. در مجلس، تصویب قوانین تسهیل ازدواج، حمایت از مادران و مقابله با فروپاشی خانواده از جمله وظایف کلیدی است. قوه قضائیه نیز باید با اصلاح فرایندهای حقوقی مرتبط با طلاق، حضانت و نفقه، از خانواده به‌عنوان نهاد بنیادین حمایت کند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴).

۴-۳. سیاست‌های اجرایی و فرهنگی

در سطح اجرایی، آیت‌الله خامنه‌ای بر تولید محتوا و گفتمان‌سازی فرهنگی پیرامون خانواده تأکید دارند. ایشان معتقدند که فرهنگ عمومی باید خانواده‌محور شود و رسانه‌ها، نظام آموزشی و نهادهای دینی نقش کلیدی در این زمینه دارند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۰۲/۱۷). از منظر فرهنگی، معظّم‌له بر بازتعریف مفهوم خانواده در چارچوب سبک زندگی اسلامی - ایرانی تأکید دارند. این سبک زندگی شامل مؤلفه‌هایی مانند تعهد، ایثار، تربیت فرزند صالح و حفظ حریم خانواده است. ایشان بارها هشدار داده‌اند که تهاجم فرهنگی غربی با هدف تضعیف خانواده طراحی شده و باید با جهاد فرهنگی در برابر آن ایستادگی کرد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۴/۰۴/۰۶). در این خصوص، نهادهایی مانند سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه‌های علمیه و رسانه ملی موظفند الگوهای موفق خانواده اسلامی را معرفی کرده و از ترویج سبک‌های زندگی غرب‌زده جلوگیری کنند.

۴-۴. نسبت میان سیاست‌های جمعیتی و حکمرانی خانواده

آیت‌الله خامنه‌ای همواره سیاست‌های جمعیتی را در پیوند مستقیم با حکمرانی خانواده دانسته‌اند. ایشان در سال ۱۳۹۳ سیاست‌های کلی جمعیت را ابلاغ کردند که در آن افزایش نرخ باروری، حمایت از مادران و تسهیل ازدواج به‌عنوان راهبردهای کلان مطرح شد (خامنه‌ای، ۱۳۹۳: بندهای ۱، ۲ و ۴). در این سیاست‌ها، خانواده به‌عنوان بستر اصلی تحقق اهداف جمعیتی معرفی شده است. معظم‌له هشدار داده‌اند که کاهش جمعیت، تهدیدی برای امنیت ملی و فرهنگی کشور است و باید با سیاست‌های خانواده‌محور با آن مقابله کرد (خامنه‌ای، مکتوبات: ۱۳۹۳/۰۲/۳۰). از این منظر، حکمرانی خانواده نه تنها به حفظ ساختار اجتماعی کمک می‌کند، بلکه نقش مستقیمی در پایداری جمعیتی، اقتصادی و فرهنگی کشور دارد و سیاست‌های جمعیتی بدون تقویت نهاد خانواده ناکارآمد خواهند بود.

۴-۵. آسیب‌شناسی ساختارهای موجود

آیت‌الله خامنه‌ای در آسیب‌شناسی ساختارهای موجود، به چند محور کلیدی اشاره کرده‌اند: نخست؛ نبود نهاد مرکزی هماهنگ‌کننده سیاست‌های خانواده. ایشان بارها تأکید نموده‌اند که سیاست‌های خانواده در کشور، پراکنده و غیرهم‌افزا هستند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۸/۰۴/۲۵) و نیاز به نهاد مرکزی وجود دارد. دوم؛ ضعف در اجرای قوانین حمایتی: بسیاری از قوانین مصوب در حوزه خانواده اجرا نمی‌شوند یا ضمانت اجرایی کافی ندارند. سوم؛ غفلت از تربیت نسل در خانواده: ایشان معتقدند که تربیت فرزند صالح، مهم‌ترین وظیفه خانواده است و باید در سیاست‌گذاری‌ها مورد توجه قرار گیرد (خامنه‌ای، درس خارج فقه: ۱۳۹۵/۰۹/۱۵). شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان تبلیغات اسلامی و رسانه ملی، از جمله نهادهایی هستند که مأموریت دارند سیاست‌های خانواده را اجرایی کنند. با این حال، فقدان هماهنگی نهادی، ضعف در ارزیابی سیاست‌ها و گاه تعارض در رویکردهای فرهنگی، موجب شده است که تحقق کامل سیاست‌های کلی خانواده با موانع جدی مواجه شود. شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌عنوان نهاد سیاست‌گذار فرهنگی، مأموریت دارد سیاست‌های کلی خانواده را در قالب اسناد اجرایی و برنامه‌های عملیاتی پیاده‌سازی کند. با این حال، اسناد منتشرشده توسط این شورا نشان می‌دهد که بسیاری از بندهای سیاست‌های کلی خانواده هنوز به مرحله اجرا نرسیده‌اند یا در قالب برنامه‌های پراکنده و فاقد انسجام دنبال شده‌اند (حسینی، ۱۴۰۰: ۵۲). وزارت آموزش و پرورش نیز به‌عنوان نهاد تربیتی، نقش مهمی در توانمندسازی والدین و آموزش خانواده دارد. با این حال برنامه‌های این وزارتخانه اغلب بر آموزش رسمی دانش‌آموزان متمرکز بوده و آموزش خانواده به‌عنوان یک مأموریت مستقل

کمتر مورد توجه قرار گرفته است. درحالی‌که بند پنجم سیاست‌های کلی خانواده بر آموزش و توانمندسازی خانواده‌ها تأکید دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۵: بند ۵). عملکرد وزارت آموزش و پرورش در این زمینه محدود به چند دوره آموزشی غیرمستمر بوده است (صادقی، ۱۳۹۹: ۷۸). رسانه ملی نیز به‌عنوان نهاد فرهنگی تأثیرگذار، نقش مهمی در ترویج الگوهای خانواده اسلامی دارد. معظم‌له تأکید دارند رسانه ملی باید الگوی خانواده اسلامی را ترویج کند (خامنه‌ای، مکتوبات: ۱۳/۰۶/۱۳۹۵). بااین حال بررسی محتوای برنامه‌های تلویزیونی نشان می‌دهد که بسیاری از سریال‌ها و برنامه‌های خانوادگی، الگوهای رفتاری و ارزشی غربی را بازنمایی می‌کنند و کمتر به تقویت نقش پدر و مادر، تربیت دینی فرزندان و تحکیم روابط خانوادگی می‌پردازند. در این میان سازمان تبلیغات اسلامی و نهادهای حوزوی نیز مأموریت دارند در حوزه آموزش خانواده، تولید محتوا و ترویج سبک زندگی اسلامی فعالیت کنند. بااین حال به نظر می‌رسد نبود هماهنگی میان این نهادها و نبود نظام ارزیابی عملکرد موجب شده است که فعالیت‌ها پراکنده، غیرهدفمند و فاقد اثربخشی لازم باشد. از منظر آسیب‌شناسی، ساختارهای موجود در حکمرانی خانواده با چالش‌هایی چون نفوذ الگوهای غربی، تضعیف نقش پدر و مادر و کاهش اقتدار تربیتی خانواده مواجه‌اند. معظم‌له در بیاناتی در سال ۱۴۰۱ هشدار دادند که تهاجم فرهنگی دشمن، خانواده را هدف گرفته است؛ باید با برنامه‌ریزی دقیق از خانواده محافظت کرد. این هشدار نشان‌دهنده ضرورت بازنگری در سیاست‌های فرهنگی و تقویت نهادهای حمایتی خانواده است. در مقایسه با کشورهای اسلامی موفق مانند مالزی و اندونزی، ایران دارای ظرفیت‌های نظری و دینی غنی‌تری در حوزه حکمرانی خانواده است، اما در حوزه اجرایی و ارزیابی عملکرد نیازمند اصلاحات ساختاری و هماهنگی بیش‌تر میان نهادها می‌باشد. در برخی گفتمان‌های مدرن، به‌طور خاص تحت تأثیر فردگرایی لیبرال، این تصور رایج شده که در تعارض بین خواسته‌های فردی و مصالح جمعی خانواده، باید من را مقدم داشت. این نگاه اگرچه ممکن است در مواردی از حقوق فردی دفاع کند، اما در بستر خانواده ایرانی-اسلامی که بر پایه مودت، مسئولیت‌پذیری و فداکاری بنا شده، می‌تواند آسیب‌زا باشد.

آیت‌الله خامنه‌ای در دیدارهای متعدد و در ابلاغیه سیاست‌های کلی خانواده به این نکته اشاره کرده‌اند که خانواده باید محل آرامش، رشد، تعالی، امنیت روانی و اخلاقی باشد؛ نه محل کشمکش و رقابت منافع (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۶/۱۲/۱۸ و ۱۳۷۶/۰۵/۲۰). در اندیشه معظم‌له اگر خانواده از حالت جمعی خارج شود و به مجموعه‌ای از افراد منفرد تبدیل شود، دیگر نمی‌تواند نقش تمدن‌ساز ایفا کند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). این بیانات نشان می‌دهد که از منظر ایشان، ما بودن

نه تنها نفی من بودن نیست، بلکه شرط شکوفایی آن است. یعنی فرد در خانواده با پذیرش نقش‌های جمعی، به رشد فردی نیز می‌رسد.

در نهایت حکمرانی خانواده در ایران باید به گونه‌ای طراحی گردد که ضمن حفظ اصول اسلامی، بتواند با تحولات اجتماعی و فرهنگی مواجه شود و پاسخ‌گوی نیازهای نسل جدید باشد. این امر مستلزم بازتعریف نقش نهاد‌های فرهنگی، تقویت آموزش خانواده و ایجاد سازوکارهای ارزیابی دقیق است. اندیشه آیت الله خامنه‌ای با تأکید بر خانواده به عنوان محور تمدن اسلامی، می‌تواند راهنمایی مؤثر برای طراحی این حکمرانی باشد، مشروط بر آنکه به صورت عملیاتی و نهادی پیاده‌سازی شود.

۵. حکمرانی خانواده در غرب در اندیشه آیت الله خامنه‌ای

۵-۱. دگرگونی مفهومی خانواده در غرب

در تمدن غربی، مفهوم خانواده به تدریج از یک نهاد طبیعی، اخلاقی و فرهنگی به یک نهاد حقوقی و قراردادی تقلیل یافته است. این تحول به طور خاص پس از انقلاب صنعتی و با گسترش مدرنیته، شتاب بیشتری گرفت. خانواده دیگر نه محل تربیت و انتقال ارزش‌ها، بلکه بستری برای تحقق فردیت و آزادی‌های شخصی تلقی شد. نظریه پردازانی چون آنتونی گیدنز، با طرح مفهوم دموکراسی عاطفی از روابط خانوادگی به عنوان روابطی مبتنی بر رضایت متقابل و قابل فسخ یاد می‌کنند (Giddens, 1992:45). در این چارچوب، ازدواج به عنوان یک پیمان اخلاقی و دینی جای خود را به یک قرارداد مدنی داد؛ قراردادی که در صورت عدم رضایت طرفین، به راحتی قابل فسخ است. طلاق، هم‌باشی، روابط آزاد و ازدواج هم‌جنس‌گرایان، همگی در این منظومه فکری مشروعیت حقوقی یافته‌اند. این روند، به تدریج ساختار خانواده را از حالت هسته‌ای و پایدار به ساختارهای متغیر و موقت سوق داده است. معظّم‌له در نقد این روند تأکید دارند که در غرب خانواده دیگر آن معنا و مفهوم اصیل خود را ندارد و به یک رابطه موقت، بی‌ریشه و بی‌مسئولیت تبدیل شده است. ایشان با تأکید بر نقش تمدنی خانواده، هشدار می‌دهند که فروپاشی خانواده در غرب، نه تنها یک بحران اجتماعی، بلکه نشانه‌ای از انحطاط تمدنی است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۰۴/۲۱).

۵-۲. تحولات حقوقی در حکمرانی خانواده غربی

تحول در نظام حقوقی خانواده در غرب، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های دگرگونی در حکمرانی خانواده است. این تحول، به ویژه از نیمه دوم قرن بیستم، با گسترش رویکردهای لیبرال و فردگرایانه به سمت تقلیل نقش خانواده در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی حرکت کرده است. در این چارچوب قانون‌گذاری به جای حفظ و تقویت بنیان خانواده به تسهیل جدایی، طلاق و روابط غیرمتعهد گرایش یافته است. نخستین موج این تحولات را می‌توان در تصویب قانون طلاق بدون تقصیر در ایالت

کالیفرنیا در سال ۱۹۶۹ مشاهده کرد. این قانون که به سرعت در سایر ایالت‌ها نیز پذیرفته شد، امکان طلاق بدون اثبات تقصیر را فراهم کرد و به طور مستقیم موجب افزایش نرخ طلاق و کاهش تعهدات زوجین شد (Cherlin, 2009:88). در نتیجه، ازدواج از یک پیمان اخلاقی و دینی به یک قرارداد مدنی قابل فسخ تبدیل شد؛ تغییری که پیامدهای گسترده‌ای در ساختار خانواده، تربیت فرزندان و روابط اجتماعی به دنبال داشت. در اروپا نیز به طور خاص در کشورهای اسکاندیناوی، قوانین خانواده به گونه‌ای تنظیم گردیده‌اند که روابط آزاد، ازدواج‌های موقت و هم‌پاشی بدون ازدواج از حمایت قانونی برخوردارند. این روند به تدریج مفهوم خانواده را از یک نهاد پایدار و مسئولیت‌پذیر به یک رابطه حقوقی قابل انحلال تقلیل داده است. در بسیاری از این کشورها، نقش پدر به شدت تضعیف شده و در سیاست‌های رفاهی، مادران مجرد بدون نیاز به مشارکت پدر از حمایت‌های گسترده برخوردارند (Stacey, 1996:112). معظم‌له در نقد این روند بیان می‌دارند که در غرب قانون‌گذاری به جای حفظ خانواده، به فروپاشی آن کمک کرده است. طلاق آسان، روابط آزاد و حذف نقش پدر، همه نشانه‌هایی از انحطاط اخلاقی و تمدنی‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۰۴/۲۱). ایشان با تأکید بر نقش تمدنی خانواده، هشدار می‌دهند که فروپاشی خانواده در غرب، نه تنها یک بحران اجتماعی، بلکه نشانه‌ای از بحران در مبانی معرفتی و اخلاقی تمدن غربی است. در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، قانون باید در خدمت تقویت نهاد خانواده باشد؛ نه در خدمت آزادی‌های فردی بی حد و مرز. ایشان معتقدند که خانواده باید محل تربیت، محبت و مسئولیت‌پذیری باشد؛ نه صرفاً یک رابطه زیستی یا حقوقی (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۷/۰۹/۱۲). این نگاه، برخلاف رویکرد لیبرال غربی بر مسئولیت‌پذیری، تعهد و نقش‌آفرینی پدر و مادر در تربیت فرزندان تأکید دارد. در واقع تفاوت بنیادین در فلسفه حقوق خانواده میان تمدن اسلامی و تمدن غربی در نوع نگاه به انسان و جامعه ریشه دارد. در تمدن غربی، انسان به عنوان موجودی مستقل و خودبسنده تعریف می‌شود که روابط اجتماعی‌اش باید در خدمت تحقق فردیت او باشند. در مقابل، در نگاه اسلامی انسان موجودی اجتماعی، مسئول و وابسته به نهاد خانواده است؛ نهادی که نه تنها محل زیست، بلکه واحدی از حکمرانی اخلاقی و تربیتی می‌باشد.

۳-۵. حکمرانی فرهنگی خانواده در غرب

حکمرانی خانواده در غرب، به شدت تحت تأثیر فرایندهای فرهنگی و رسانه‌ای قرار گرفته است. فرهنگ عمومی غرب، به ویژه از نیمه دوم قرن بیستم با گسترش رسانه‌های جمعی، صنعت سرگرمی و نظام آموزشی سکولار، به تدریج الگوهای جدیدی از خانواده را ترویج کرده است که در آن نقش‌های سنتی پدر و مادر کم‌رنگ شده و جای خود را به روابط آزاد، غیرمتعهد و فردمحور داده‌اند.

رسانه‌های غربی از سینما و تلویزیون گرفته تا شبکه‌های اجتماعی به‌طور مستمر تصویری از خانواده ارائه می‌دهند که در آن تعهد، مسئولیت‌پذیری و نقش‌آفرینی والدین به حاشیه رانده شده‌اند. در بسیاری از تولیدات فرهنگی، خانواده به‌عنوان منبع محدودیت، تعارض و ناکامی تصویر می‌شود؛ درحالی‌که روابط آزاد و فردی، نماد آزادی، رشد و تحقق خود معرفی می‌گردند (Douglas, 2003: 74). این تصویرسازی فرهنگی، به تدریج ذهنیت عمومی را نسبت به خانواده تغییر داده و موجب کاهش میل به ازدواج، افزایش هم‌باشی و رشد خانواده‌های تک‌والد شده است. نظام آموزشی نیز در غرب با حذف آموزه‌های اخلاقی و دینی از برنامه‌های درسی، نقش خانواده را در تربیت فرزندان تضعیف کرده است. در بسیاری از کشورها، آموزش جنسی از سنین پائین، بدون ارجاع به مبانی اخلاقی یا دینی، موجب شکل‌گیری نگرش‌های فردگرایانه نسبت به روابط خانوادگی شده است (Evans, 2001: 119). این روند، خانواده را از یک نهاد تربیتی به یک نهاد زیستی تقلیل داده و نقش والدین را در هدایت اخلاقی فرزندان به حاشیه رانده است. آیت‌الله خامنه‌ای در نقد این روند می‌فرماید، در غرب فرهنگ عمومی به‌گونه‌ای طراحی شده که خانواده را تضعیف کند؛ رسانه‌ها، آموزش و سبک زندگی، همه در خدمت فردگرایی‌اند، نه خانواده‌محوری (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۸/۰۶/۱۳). ایشان با نگاهی تمدنی هشدار می‌دهند که این روند نه تنها موجب فروپاشی خانواده، بلکه موجب فروپاشی اخلاق، هویت و انسجام اجتماعی خواهد شد. در نگاه معظّم‌له، حکمرانی فرهنگی باید در خدمت تقویت خانواده باشد. رسانه‌ها باید الگوهای موفق خانوادگی را ترویج کنند، نظام آموزشی باید نقش تربیتی خانواده را تقویت نماید و سبک زندگی باید براساس مسئولیت‌پذیری، تعهد و محبت خانوادگی شکل گیرد. این نگاه برخلاف رویکرد سکولار غربی، بر پیوند میان فرهنگ، اخلاق و خانواده تأکید دارد و خانواده را نه تنها یک نهاد زیستی، بلکه یک نهاد فرهنگی و تمدنی می‌داند.

۴-۵. حکمرانی اقتصادی و تأثیر آن بر خانواده در غرب

اقتصاد به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی حکمرانی، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری، پایداری یا فروپاشی نهاد خانواده دارد. در تمدن غربی به‌ویژه در دهه‌های اخیر، سیاست‌های اقتصادی به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که استقلال فردی را بر وابستگی خانوادگی ترجیح می‌دهند. این رویکرد در ظاهر مبتنی بر عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر می‌باشد، اما در عمل موجب تضعیف پیوندهای خانوادگی و تقویت فردگرایی شده است. در بسیاری از کشورهای غربی، سیاست‌های رفاهی به‌گونه‌ای تنظیم شده‌اند که مادران مجرد، بدون نیاز به مشارکت پدر از حمایت‌های مالی گسترده برخوردارند. این حمایت‌ها، اگرچه در کوتاه‌مدت از فقر جلوگیری

می‌کنند، اما در بلندمدت موجب کاهش انگیزه برای تشکیل خانواده‌های پایدار و مسئولیت‌پذیر می‌شوند (Esping-Andersen, 1999: 87). همچنین نظام مالیاتی و بیمه‌ای در غرب، اغلب به‌گونه‌ای طراحی شده که خانواده را به‌عنوان واحد اقتصادی مستقل به‌رسمیت نمی‌شناسد و ترجیح می‌دهد افراد را به‌صورت جداگانه ارزیابی کند. از سوی دیگر فشارهای اقتصادی ناشی از نظام سرمایه‌داری، موجب گردیده که بسیاری از خانواده‌ها برای تأمین معیشت، به اشتغال هم‌زمان پدر و مادر روی بیاورند. این وضعیت، به‌طور خاص در خانواده‌های دارای فرزند، موجب کاهش زمان تربیت، تضعیف روابط عاطفی و افزایش استرس خانوادگی شده است (Hochschild, 2003: 41). در چنین شرایطی، خانواده دیگر نه محل آرامش و تربیت، بلکه محل تعارض، خستگی و فرسایش روانی می‌شود. به تعبیر آیت‌الله خامنه‌ای، در غرب اقتصاد به‌جای خدمت به خانواده، آن را تحت فشار قرار داده است. اشتغال بی‌رویه زنان، حذف نقش پدر و حمایت‌های رفاهی بدون مسئولیت، همه موجب تضعیف خانواده شده‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۰۴/۲۱). ایشان با تأکید بر نقش اقتصاد در تقویت خانواده، خواستار طراحی سیاست‌های اقتصادی هستند که خانواده را به‌عنوان واحد بنیادین اجتماعی به‌رسمیت بشناسند و از آن حمایت کنند. در نگاه معظم‌له، اقتصاد باید در خدمت خانواده باشد؛ نه بالعکس. اشتغال، مالیات، بیمه و حمایت‌های رفاهی باید به‌گونه‌ای تنظیم گردند که تشکیل خانواده، تربیت فرزند و نقش‌آفرینی والدین تسهیل شود. این نگاه، برخلاف رویکرد لیبرال غربی بر پیوند میان اقتصاد و اخلاق تأکید دارد و خانواده را نه تنها یک نهاد زیستی، بلکه یک نهاد اقتصادی و تربیتی می‌داند.

۵-۵. نقد بنیادین بر حکمرانی غربی

در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، خانواده واحد تمدنی است که نقش بنیادین در شکل‌گیری هویت، اخلاق و انسجام اجتماعی دارد. ایشان بارها تأکید کرده‌اند که خانواده، پایه تمدن است؛ اگر خانواده فروپاشد، تمدن فروپاشیده است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۳/۲۵). این نگاه برخلاف رویکردهای رایج در علوم اجتماعی غربی که خانواده را نهادی قابل جایگزینی یا انعطاف‌پذیر می‌دانند، بر اصالت، ثبات و نقش تمدنی خانواده تأکید دارد. در تمدن غربی به‌ویژه در دوران مدرن، خانواده به‌تدریج از جایگاه تمدنی خود فاصله گرفته و به یک نهاد حقوقی قابل انحلال تبدیل شده است. این تحول نه تنها در سطح قانون‌گذاری، بلکه در سطح فلسفه اجتماعی نیز قابل مشاهده می‌باشد. فیلسوفانی چون فوکو، در نقد نهادهای سنتی، خانواده را بخشی از نظام قدرت می‌دانند که باید از آن عبور کرد (Foucault, 1978:101). این نگاه، در عمل موجب تضعیف خانواده، تقویت فردگرایی و فروپاشی پیوندهای اجتماعی شده است. معظم‌له در نقد این رویکرد تأکید دارند که

تمدن غربی با حذف خانواده از مرکزیت اجتماعی، به سمت فروپاشی اخلاقی و هویتی حرکت کرده است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). ایشان معتقدند که بدون خانواده، نه تربیت ممکن است، نه اخلاق، نه هویت و نه تمدن. در نگاه تمدنی ایشان، خانواده سه کارکرد بنیادین دارد: نخست؛ تربیت انسان اخلاقی و مسئول. دوم؛ انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی و سوم؛ حفظ انسجام اجتماعی و تمدنی. این سه کارکرد در تمدن غربی به شدت تضعیف شده‌اند. تربیت به نهادهای دولتی واگذار شده، ارزش‌ها به نسبی‌گرایی فرهنگی سپرده شده و انسجام اجتماعی جای خود را به تنهایی و انزوا داده است. در مقابل، تمدن اسلامی با محوریت خانواده به دنبال بازسازی انسان، جامعه و تاریخ می‌باشد. از این منظر حکمرانی خانواده در غرب، نه تنها ناکارآمد، بلکه ضدتمدنی است. سیاست‌هایی که خانواده را تضعیف می‌کنند، در نهایت تمدن را نیز تضعیف خواهند کرد. آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر این پیوند، خواستار بازگشت به خانواده محوری در حکمرانی فرهنگی، حقوقی و اقتصادی هستند؛ بازگشتی که نه تنها یک ضرورت اجتماعی، بلکه یک ضرورت تمدنی است.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نظام حقوقی خانواده در جمهوری اسلامی ایران برای حفظ مشروعیت اسلامی و پاسخ‌گویی به تحولات اجتماعی معاصر، نیازمند بازاندیشی بنیادین در ساختارهای تقنینی، قضایی و اجرایی خویش است. این بازاندیشی باید مبتنی بر سه اصل هم‌افزا باشد: عدالت به مثابه ستون فقرات نظام اسلامی، کرامت انسانی به عنوان مبنای مشروعیت حکمرانی و کارآمدی نهادی به عنوان شاخص اعتماد عمومی. تنها در صورت تحقق هم‌زمان این اصول، می‌توان به سوی نظامی حقوقی حرکت کرد که نه تنها با ارزش‌های اسلامی هم‌راستا می‌باشد، بلکه توانایی پاسخ‌گویی به پیچیدگی‌های انسانی و اجتماعی عصر حاضر را نیز دارا است. در این خصوص بازاندیشی موردنظر نباید صرفاً در سطح تقنین و آئین دادرسی محدود شود، بلکه باید با تحول در نگرش نهادی به مفهوم خانواده و جایگاه آن در ساختار حکمرانی اسلامی همراه باشد. خانواده، در اندیشه ایشان، نه یک نهاد خصوصی، بلکه رکن تمدن‌ساز و بستری برای تحقق عدالت اجتماعی و اخلاقی است. از این رو، هرگونه سیاست‌گذاری در این حوزه باید با درک عمیق از نقش چندلایه‌ای خانواده در ساختار اجتماعی همراه باشد و از سطح شکلی و آئینی فراتر رود. پیچیدگی‌های انسانی و اجتماعی عصر حاضر، از جمله تغییر در الگوهای زیست خانوادگی، افزایش دعاوی مرتبط با طلاق و تنوع در نیازهای حمایتی، نشان می‌دهد که نظام حقوقی خانواده نمی‌تواند با رویکردهای ایستا و شکلی به مسائل پاسخ دهد، بلکه باید با بهره‌گیری از اصول بنیادین اندیشه معظم‌له، به سوی طراحی سازوکارهایی حرکت کند که هم عدالت را در سطح ماهوی تأمین نماید و هم کرامت انسانی را در تمامی مراحل دادرسی حفظ کند.

در این چارچوب، عدالت نه تنها یک مفهوم حقوقی، بلکه یک اصل راهبردی در حکمرانی اسلامی است. عدالت در حوزه خانواده باید ماهوی، ترمیمی و زمینه‌ساز رفع ظلم باشد. اجرای عدالت در دعاوی خانوادگی، مستلزم درک موقعیت‌های انسانی، توجه به شرایط خاص افراد و طراحی سازوکارهایی برای حمایت از آسیب‌دیدگان می‌باشد. اصل کرامت؛ کرامت در منظومه فکری ایشان، مبنای مشروعیت‌بخش به ساختارهای حکمرانی است. بی‌توجهی به شأن انسانی افراد، به‌طور خاص در شرایط عُسر و حَرَج، طلاق، حضانت یا اختلافات مالی منجر به تضعیف مشروعیت اجتماعی و اخلاقی نظام خواهد شد. حفظ کرامت در فرایندهای قضایی، نه یک توصیه اخلاقی، بلکه یک الزام ساختاری است. کارآمدی نهادی؛ آیت‌الله خامنه‌ای همواره بر ضرورت کارآمدی در ساختارهای حکمرانی تأکید داشته‌اند. شاید بتوان گفت در حوزه خانواده این اصل به معنای انسجام نهادی، رفع تعارض صلاحیتی، شفافیت رویه‌ها و پاسخ‌گویی مؤثر به نیازهای اجتماعی است. بنابراین، بازاندیشی در نظام حقوقی خانواده، نه یک انتخاب، بلکه یک ضرورت تمدنی می‌باشد. این بازاندیشی باید با تکیه بر سه اصل عدالت، کرامت انسانی و کارآمدی نهادی، به‌گونه‌ای صورت گیرد که ضمن حفظ ارزش‌های اسلامی، توانایی پاسخ‌گویی به پیچیدگی‌های انسانی و اجتماعی عصر حاضر را نیز دارا باشد. تنها در چنین صورتی است که می‌توان از نظام حقوقی خانواده به‌عنوان یکی از ارکان تحقق حکمرانی اسلامی یاد کرد. نظامی که نه تنها حافظ حقوق افراد است، بلکه ضامن انسجام اجتماعی و استمرار مشروعیت دینی و اخلاقی در ساختار حکمرانی خواهد بود.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. باقری، شهلا (۱۴۰۳). سیاست‌گذاری و حکمرانی در حوزه زنان و خانواده. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
۳. بانکی‌پورفرد، امیرحسین (۱۳۹۳). زن و خانواده؛ برگرفته از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای. تهران: انقلاب اسلامی.
۴. تقوی‌پور، محمدرضا و صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۴). الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی. مطالعات راهبردی بسیج، ۱۸(۶۹): ۳۷-۵.
۵. حسینی، مهدی (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی حکمرانی خانواده در ایران. فصلنامه مطالعات فرهنگی، ۲۲(۳): ۴۵-۶۸.
۶. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۳). ابلاغیه سیاست‌های کلی جمعیت.
۷. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۵). ابلاغیه سیاست‌های کلی خانواده.
۸. خامنه‌ای، علی (۱۳۷۵/۱۲/۲۰). بیانات در اجتماع زنان خوزستان.
۹. خامنه‌ای، علی (۱۳۷۷/۰۹/۱۲). بیانات در خطبه عقد.
۱۰. خامنه‌ای، علی (۱۳۷۸/۰۱/۱۵). بیانات در خطبه عقد.
۱۱. خامنه‌ای، علی (۱۳۷۹/۰۵/۱۶). بیانات در خطبه عقد.
۱۲. خامنه‌ای، علی (۱۳۷۹/۱۰/۱۵). بیانات در خطبه عقد.
۱۳. خامنه‌ای، علی (۱۳۷۹/۱۲/۲۳). بیانات در خطبه عقد.
۱۴. خامنه‌ای، علی (۱۳۷۸/۰۶/۱۳). بیانات در دیدار با دانشجویان بسیجی طرح ولایت.
۱۵. خامنه‌ای، علی (۱۳۸۴/۰۳/۲۵). بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم.
۱۶. خامنه‌ای، علی (۱۳۸۴/۰۸/۱۹). بیانات در خطبه عقد.
۱۷. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۰/۰۳/۲۳). بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۱۸. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۰/۱۰/۱۴). بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی.
۱۹. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۱/۰۴/۲۱). بیانات در دیدار با شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی.
۲۰. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۱/۰۷/۲۳). بیانات در دیدار با جوانان استان خراسان شمالی.
۲۱. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۴/۰۴/۰۶). بیانات در دیدار با خانواده شهدا.
۲۲. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۵/۰۹/۱۵). بیانات در ابتدای درس خارج فقه.
۲۳. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۶/۰۲/۱۷). بیانات در دیدار با معلمان و فرهنگیان.
۲۴. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). بیاتیه گام دوم.
۲۵. خامنه‌ای، علی (۱۳۹۸/۰۵/۲۴). بیانات در دیدار با جمعی از فعالان و کارشناسان حوزه خانواده.
۲۶. خامنه‌ای، علی (۱۴۰۰). نگاهی به ویژگی‌های خانواده مطلوب از منظر مقام معظم رهبری. بلاغ.
۲۷. خامنه‌ای، علی (۱۴۰۱/۰۲/۲۱). بیانات در دیدار با معلمان. <https://www.balagh.ir/content/16274>
۲۸. خامنه‌ای، علی (۱۴۰۱/۱۰/۱۴). بیانات در دیدار با اقشار مختلف بانوان.
۲۹. زمانیان، مصطفی (۱۴۰۳). بایسته‌های حکمرانی خانواده‌محور. نشست علمی دانشکده حکمرانی دانشگاه تهران. صفحه ۳. گزارش نشست. <https://www.wfrc.ac.ir/fa/cont/2504>

۳۰. شاه‌گلزاری، مهدی (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی سبک زندگی غربی در خانواده با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری. پایان‌نامه در مقطع کارشناسی ارشد. مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت. قم.
۳۱. صادقی‌فرد، فاطمه (۱۳۹۹). نقش آموزش و پرورش در توانمندسازی خانواده‌ها. فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی. ۱۸(۲): ۷۵-۹۰.
۳۲. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. جلد چهارم. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۳۳. کرمانی، محسن و جعفری کافی‌آباد، صابر (۱۴۰۲). تحلیل گفتمان سیاست‌گذاری دولت در حوزه خانواده و مقایسه آن با واقعیت جامعه. فصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه. ۴(۸): ۸۳-۱۰۸.
۳۴. مطهری، مرتضی (۱۳۸۵). نظام حقوق زن در اسلام. تهران: انتشارات صدرا.
35. Cherlin, Andrew. J. (2009). *The Marriage-Go-Round: The State of Marriage and the Family in America Today*. New York: Knopf.
36. Douglas, Susan. J. (2003). *The Rise of Enlightened Sexism: How Pop Culture Took Women Backwards*. New York: St. Martin's Press.
37. Esping-Andersen, Gosta. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.
38. Evans, Judith (2001). *Social Policy, Education and Family Change in Western Europe*. London: Routledge.
39. Foucault, Michel (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan.
40. Friedman, Milton (1962). *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press.
41. Gauthier, Anne. H. (2007). The impact of family policies on fertility in industrialized countries: A review of the literature. *Population Research and Policy Review*, 26: 323–346.
42. Giddens, Anthony (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford University Press.
43. Harvey, David (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.
44. Hayek, Friedrich. A. (1944). *The Road to Serfdom*. University of Chicago Press.
45. Kaya, Hakan (2021). Gender and Family Policy in Turkey: Between Tradition and Modernity. *Turkish Journal of Social Research*, 29: 130–145.
46. Keynes, John. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan.
47. Smith, Adam (1776). *The Wealth of Nations*. W. Strahan and T. Cadell.
48. Stacey, Judith (1996). *In the Name of the Family: Rethinking Family Values in the Postmodern Age*. Boston: Beacon Press.
49. Stiglitz, Joseph. E. (2002). *Globalization and Its Discontents*. W. W. Norton & Company.
50. Harb, Mona (2020). Sacred Spaces and Political Power: The Destruction of al-Baqi Cemetery. *Journal of Islamic Heritage*, 12: 70–85.
51. Hochschild, Arlie. R. (2003). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.